

**ŞERLOK HOLMS SƏRGÜZƏŞTLƏRİ BARƏDƏ NÖVBƏTİ
ƏSƏRLƏRDƏ PREDMETÇİLİYƏ BAXIŞ**

Q.İ.ƏHMƏDOV

“Qanlı tonlarda işlənmiş etüd” povesti (8,9) ilə 1887-ci ildə debüt edən Holms obrazına aid son hekayələr toplusu olan “Holmsın arxivi” qırx ildən sonra, yəni 1927-ci ildə işıq üzü görmüşdür (4).

“Beril tac” hekayəsində Holmsın müştərisi Londonun əhəmiyyətə ikinci ən böyük bankı olan “Holder və Stivenson”un sahibkarı Aleksandr Holderdir. Beyker-strit küçəsində o öz dərdini qarlı bir fevral səhərində dahi xəfiyyəçiyə nəql edir. Ədib bu hekayəsində də hadisələrə xronoloji dəqiqliklə yanaşmırsa da, İngiltərədə nadir təbiət təzahürü olan qardan Holms xeyli dərəcədə yararlanır. Çünki o yenə də ayaq izlərini araşdırmaqla müəmmalı hadisələri öz təxəyyülündə dəqiq bir surətdə canlandırmağa və cinayət hərəkətinə yol vermiş mənfi obraz ser Corc Bernvelə etdiyi bəd əməlləri xatırlatmaqla işlərə aydınlıq gətirməyə müvəffəq olur. Lakin bankirin əhvalatından məlum olur ki, ondan dörd günlüyə əlli min funt borc alan şəxs İngiltərənin ən hörmətli adamlarından biridir. Müəllif özü də onun adını çəkmirsə də, onun kimliyini ingilis oxucuları dərhal təxmin edə bilirlər. “...*Xidmətçinin gətirdiyi vizit vərəqəciyindəki adı görəndə bədənimdən bir üşütmə keçdi. Axı bu başqa heç kəs deyil, zati-aliləri ... -nin özü idi. Mən onun adını sizlərə açıb demək niyyətində də deyiləm. Bu ad bütün dünyada çox məşhurdur. O, İngiltərənin ən görkəmli adamları içərisində bəlkə də birincisidir. Mən həmin adamın məhz bizim banka təşrif gətirməsinə məmnunluğumu sözlə ifadə etmək istərkən o dərhal sözümlü kəsdi və odur ki, özü üçün xoşagəlməz görünən hansısa bir işi tez yoluna qoymaq istəməsi hiss olundu.*” (1, s.166)

Ehtimal ki, bu şəxs kraliça Viktoriyanın əri şahzadə Albert olmuşdur. Aldığı borcun əvəzinə isə o, 39 iri brilyantla bəzədilmiş beril tacı girov qoyarkən bu əşyanın milli qürur rəmzi olmasını nəzərə çatdırır və odur ki, ondan xüsusilə muğayət olmağın mühümlüyünü bank sahibinə xatırladır. Məhz belə bir tədbirlilik xatirinə tacı öz evinə gətirən Holder onu öz yataq otağı ilə yanaşı olan iş kabinetindəki seyfdə gizlədir. Lakin dilini dinc qoymayan Holder öz yeganə oğlu Artura və yetim qaldığı üçün xeyli vaxtdan bəri öz himayəsi altına aldığı qardaşı qızı Meriyə bu nadir sənət əsəri və milli reqaliya predmeti barədə şam yeməyi vaxtı ağzından söz qaçıranda otağın qapısı xörəkpaylayan qulluqçu qız Lüsü Parrın ar-

dınca yaxşı örtülmədiyindən o da beril diademanın mənzildə olduğundan xəbər tuta bilərdi. Çünki bu qızın göyərti gətirən şikəst bir oğlanla axşamlar sevgi görüşlərinə çıxması barədə Meri, öz əmisini xəbərdar etmişdi. Mənzildə səliqə-sahmana baxan daha üç xidmətçi qız çalışsa da, Aleksandr Holderin arvadı artıq bir neçə il əvvəl dünyasını dəyişmişdi. Ailəsinin yeganə övladı Artur isə öz dostu Corc Bernvelin pis təsiri altına düşərək vaxtının çoxunu kart oyunları klublarında keçirir, tez-tez borclara düşürdü. Məhz qiymətli əmanətin gətirildiyi gündə də o, öz atasından iki yüz funt pul istəyəndə ondan kəskin mənfi cavab alır və incik halda uzaqlaşır.

Yalnız gecə yarısı hənirtiyə gözlərini açan bankir seyfi açıq, diademanı isə oğlunun əlində görəndə narahat olur. Sonra isə brilyant tacın bir çıxıntısının sındığını və həmin qismindəki üç brilyantın yoxa çıxdığını görəndə dərhal öz oğlundan izahat istəyir. Artur ondan həmin sınımış hissəni axtarmaq üçün imkan istəsə də, sarsılmış ata qulluqçulardan birini polis dalınca göndərir və öz yeganə övladını həbsə aldırır. Ev sahibinin səs-küyə qalxan qardaşı qızı isə diademanı əmisinin əlində görəndə huşunu itirib döşəməyə yıxılır. Artur isə nədənsə inadla susaraq heç nə danışmır. Holms bankirin evi qarşısındakı hadisə yerində təhqiqat apararkən qar üstündə müxtəlif ayaq izlərini araşdırmaqla cinayəti boğazlı çəkmələrdə olmuş bir nəfərin törətməsi mənzərəsini özlüyündə canlandırır. Həyəətə baxan mətbəx qapısının çöl tərəfində bir xeyli gözləmiş çəkmə sahibinin küçədə digər bir ayaqyalın adamla mübarizə aparmasını və zədə almasını da təyin edir. Bunları qar üzərindəki ləpirlərdən və qan damcılarından təcrübəli xəfiyyəçi əlüstü müəyyən edir. Sonra isə çəkməli adamın getdiyi istiqamətdə hərəkət edən Holms yenə qan damcılarında təsadüf edir.

Ertəsi günü Holms öz mənzilində bankirdən dörd min funtluq bank çeki alır, tacın dişini hər üç brilyantla birgə Holderə qaytarır və pulun yalnız bir minini özü üçün zəhmət haqqı kimi götürdüyünü deyir. Diademanın Meri tərəfindən oğurlanmasını, çəkməli adamın isə Corc Bernvel olmasını Holms bankirə bildirir. Həmçinin məlum edir ki, özünün Bernveli sıxışdırması nəticəsində həmin üç brilyantın bir nəfərə altı yüz funta satıldığını ondan öyrəndikdən sonra Holms onların hər bir dənəsini min funta geri almaq barədə razılıq əldə edir. Bankir öz qardaşı qızının evdən qaçdığını və əmisi üçün vida məktubu qoyduğunu öz növbəsində nəzərə çatdırır. Üzərində cəmi bir neçə sətir olan *bu kağız parçası isə əsərdə olan simvolik predmetdir*. Həbsdən dərhal azad edilən Arturun lal süku-tu isə hər axşam Corcla görüşən naxələf Merini dərindən sevməsi ilə bağlı idi. Beləliklə, zavallı bankir birçə günə öz ləyaqətini, oğlunu və sərvətini yalnız Holmsın müstəsna bacarığı sayəsində geri qaytarır.

“**Gümüşü yal**” hekayəsinin (6, s.455) məzmununu cıdır atının yoxa çıxması təşkil edir. Yarışlarda daim birincilik qazanan bu beş yaşlı kəhərə bel bağlayan bir çox cıdır həvəskarı mərcələrə iri pullar qoyur və öz etimadlarında heç vaxt yanılmırdılar. Lakin Uesseks

kuboku uğrunda müsabiqəyə bir neçə gün qalmış həmin atın qeyb olması, onun təlimçisi Con Stoukerin isə müəmmalı şəraitdə öldürülməsi nəinki onun sahibi olan polkovnik Rossun keyfinə soğan doğramış, hətta “Deyli Teleqraf” və “Kronikl” qəzetlərində bu barədə müntəzəm yazıları oxuyan bütün ölkəni həyəcanlandırmışdı. İnspektor Qreqori isə təhqiqat işinin öhdəsindən gələ bilmədiyindən Şerlok Holmsdan kömək istəmişdi. Odur ki, Londonun Paddinqton vağzalından Dartmura yola düşən iki dostu – Holmsı və Uotsonu səbrsizliklə Kinqs-Paylend şəhərciyindəki stansiyada qarşılayan Ross və Qreqori öz qonaqları ilə birgə yumşaq at arabasına minərəkən iki gündən bəri əldən-dildən düşüklərini bildirirlər. Şübhəli şəxs qismində yaxalanmış cavan adam Finroy Simpsonun əleyhinə isə elə bir ciddi dəlil yox idi.

Cəmi dörd atı olan polkovnik öz tövləsində işlətdiyi üç etibarlı mehtərə yaxşı məvacib verirdi. Ölənlə təlimçi isə son 12 il polkovnikə qüsursuz xidmət etmiş işbilən adam idi. Hadisənin baş verdiyi gecə Ned Hanter tövlədə növbə çəkmiş, onun qalan iki həmkarı isə onunla birgə şam etdikdən sonra gedib açıq havada ot qotmanı üzərində yatmışdılar. Sarımsaqlı sousda bişirilmiş qoyun ətindən olan xörəyi onlara polkovnik Rossa qulluqçuluq edən qız Edit Bakster gətirmişdi. Yeməyin üstündən hər üçü tövlədəki krandan su içmişdi. Tövləyə tərəf yol qət etdiyi müddətdə qıza yolda əli fənərli və geyim-kecimli otuz yaşlarında bir cavan adam rast düşmüş, bu yerlərin adını ondan xəbər almış, Kinqs-Paylenddə polkovnik Rossun tövlələri yaxınlığında olduğunu biləndə sevinmiş və qıza yaxşı bir don ala biləcəyini demişdi. Sonra isə yad adam qızın ardınca tövləyə girmiş, polkovnikə məxsus və Uesseks kuboku uğrunda yarışlarda iştirak etməli “Gümüşü yal”ın, yoxsa “Bayard” adlı digər bir atdan hansının üstünə mərclər zamanı pul qoymağın daha münasib olduğunu xəbər almışdı. Mehtər onu acı sözlərlə qovduqdan sonra sakitləşməyib samanlığa getmiş və oradakı köpəyi açıb həmin adamın üstünə buraxmaq istəmişdisə də, o bir daha heç yerdə gözə dəyməmişdi. Lakin Hanter bu naməlum adam barədə təlimçi Stroukerə xəbər vermək üçün o biri iki mehtərdən birini onun evinə yollamışdı. Əvvəlcə bu işə məhəl qoymayan Strouker səhərə yaxın yağış yağmasına baxmayaraq plaşını geyib evini tərk etmiş və öz ölümü ilə qarşılaşmışdı. Onun əlində tövləyə baş çəkmiş cavanın qalstukunu tapılmışdı. Stoukerin plaşı isə bir neçə yüz metr aralıda düşüb qalmışdı.

Fitsroy Simpsonu həbsə alan inspektor onun əl ağacının əl tutan yerinin qurğuşundan olması ilə at təlimçisinin kəllə nahiyəsindəki zədənin yetirilmə üsuluna dəlalət etməsi ehtimalını irəli sürmüşdü. Kamil təhsil almış bu cavan adamın bütün varidatının at qaçışı yarışlarındakı mərclərə gətməsi onun izzəti-nəfsinə xələl gətirsə də, törədilmiş qətlə ona qarşı əsas dəlil həmin gecə taxdığı qalstukunun mərhumun ovcunda qalması idi. Lakin Holmsın apardığı dəqiq təhqiqat Simpsonun təqsirsizliyini üzə çıxarır və onu labüd fəlakətdən xilas edir. Məşhur xəfiyyəçinin öz araşdırmala-

rında tətbiq etdiyi metod yenə çisikinli havada yerdə qalmış ayaq izlərinin araşdırılmasına əsaslanır. Faciəvi gecədə təlimçinin ayağında olmuş çəkmə cütünü gətirdib hadisə yerində qoyulmuş izlərlə müqayisə edən Holms cəsədin tapıldığı yerdən götürülmüş kibrit dənəsi və at ayağından qopub düşmüş nal vasitəsilə hadisəni tam şəkildə öz təsəvvüründə canlandırır. Əslində iri məbləğdə rüşvət almış məşqçi Stouker “Gümüşü yal”ın diz vətərini yüngülcə kəsmək üçün onu səhərə yaxın tövlədən bir xeyli kənarda olan xəlvət dərəyə gətirir və məxsusi cərrahiyyə bıçağını işə salmaq istəyir. Lakin qaranlıqda kibriti çəkərkən at hürkür və dal ayağı ilə təlimçinin kəlləsinə elə bir müdhiş zərbə endirir ki, həmin ayağının nali elə orada qopub düşür. Faciənin predmeti sayılan həmin cərrah bıçağının bir neçə gün kamod üzərində qaldığını təlimçinin dul qalmış arvadı da öz ifadəsi ilə təsdiq etsə də, əslində yerli qoyun sürüsü üzərində məşqlər aparmış təlimçi Stouker öz mənfur planını həyata keçirmək üçün səylə hazırlamışdır. Buna yerli çobanın sürüsündə bir neçə qoyunun azca axsaması dəlalət edir. Atı gizləncə dərəyə gətirmək üçün isə Stouker növbətçi mehtərin sarımsaqlı sous xörəyinə yuxu dərmanı qatır. Yaxınlıqda təmiz havada ot üstündə yatmış digər iki mehtərin it səsinə oyanmaması isə köpəyin atı apararı adamı yaxşı tanıması ilə bağlı olur. Ölünün cibindən çıxarılan əşyalar arasında Bond-stritdəki yüksək səriştə ilə paltar tikən dərzi qadın madam Lezeryenin hesabına guya Vilyam Derbişir tərəfindən keçirilmiş 37 funt 15 şilling məbləğin qəbzı çıxır. Əslində elə təlimçinin özünün gizli məşuqəsi üçün Londonda tez-tez bahalı paltarlar tikdirməsi onun törətdiyi ağır cinayətin səbəbi olur. Çünki Polkovnik Rossun ona verdiyi məvacib ailə saxlamaq üçün kifayət qədər yüksək idi. Nalını itirmiş və sərgərdan halda çöllərə düşmüş qiymətli atı yarım millik məsafədə tapan Keypltondan olan Sayles Braun onu gizləncə tutub öz tövləsinə salır və Holmsla olan məxsusi söhbətə qədər bu qənimət barədə o inadla sükut edir. Lakin faktları qətiyyətlə irəli sürən xəfiyyəçinin təzyiqi altında bu adam “Gümüşü yal”ı hər zaman qaytarmağa hazır olduğunu bildirir.

Holmsın səriştəsinə qətiyyənlə inanmayan polkovniki bir sutka ərzində nigaran saxlayan xəfiyyəçi ancaq dəmiryolu stansiyasına getmək üçün karetağa minərkən itmiş atın həftənin ikinci günü keçiriləcək yarışda mütləq iştirak edəcəyinə onun sahibini arxayın edir. Bu doğrudan da belə olur. “Gümüşü yal”ın Uesseks kubokunu almasından dərhal sonra onun yüyənindən tutan polkovnik Ross özünə tərəf gələn Holmsdan təlimçisinin qatilinin kim olmasını xəbər alanda “*O mənim qarşımdadır*” (1, s.206) cavabını alır və bunun “Gümüşü yal” olduğunu az sonra başa düşürsə də əvvəlcə elə bilir ki, Holms polkovnikin özünü nəzərdə tutur. Beləliklə, heyvanlarda olan elementar ağıl barədə “Üzü rübəndli qadın” hekayəsindən sonra ədib ikinci dəfə tutarlı bir süjet işləyir.

“**Bank xidmətçisinin əhvalatı**”nda mister Hol Pikroft dahi xəfiyyəçini və onun dostu Uotsonu Birminhem şəhərinə gedən qa-

tara minmək üçün kareta ilə vağzala apardığı bir saat müddətində öz başına gələn qərribə macəranı daha ətraflı nəql edəsi olur. Bu cavan adam Dreyper Qardenz məhəlləsindəki “Kokson və Vudhaus” adlı dəllal firmasında həmin ilin yazına kimi beş il sərəsər işləyir. Sonra isə bu təşkilat iflasa uğrayaraq bağlanır və onun iyirmi nəfərlik işçi heyətinin hamısı küçəyə atılır. Bağlanmış firmanın keçmiş sahibkarı cənab Koksonun verdiyi parlaq xasiyyətnamə ilə iş tapmaq ümidi ilə hər yerə baş vurduqdan sonra Lombard küçəsində yerləşən “Meyson və Vilyamz” adlı böyük bir bankda boş yer olması barədə elana təsadüf edir. Oraya sənədləri yalnız poçtla göndərmək tələb olunduğundan Hol Pikroft belə də edir və tezliklə bankdan gələn cavabda növbəti bazar ertəsi artıq işə çıxma biləcəyi barədə xoş xəbər alır. Orada yerinə yetiriləsi işlər elə əvvəlki firması ilə eyni, məvacibi isə hələ bir qədər də çox olduğundan Hol Pikroft kirayə qaldığı Potters-strit 17 ünvanında bayram əhval-ruhiyyəsi keçirir. Lakin heç bir neçə saat keçməmiş evin sahibəsi ona üzərində “Artur Pinner, maliyyə agent” yazılmış vizit vərəqəsi verib həmin adamın aşağıda gözlədiyini xəbər verir. Daxil olan adam Pikrofta bildirir ki, onun əvvəllər Koksonun rəhbərliyi altında işləməsindən, indi isə Meysonlardan əməkdaşlıq barədə dəvət almasından xəbərdardır. Pikroftun yaxşı işçi olduğunu isə gələn adam köhnə iş yerindəki kadrlar müdiri Parkerdən öyrəndiyini deyir və birja kağızlarının hazırkı kursu barədə Pikrofta bir neçə sual verir, onun səlis cavablarından xeyli dərəcədə məmnun olur. Bundan sonra isə Artur Pinner ona müxtəlif yerlərdə 134 filialı olan “Franko-Midland” şirkətində kommersiya direktoru vəzifəsini tutmağı təklif edir və başlanğıc üçün ildə beş yüz funt-sterlinq məvacib verilecəyini bəyan edir. Hələ üstəlik hər bir uğurlu kontraktın dəyərinin bir faizi qədərlik əlavə gəlirə də malik olacağını Artur Pinner ona eşitdirir. Odur ki, heç vaxt gələn həftənin əvvəlində Meysonların bankında ildə iki yüz funt müqabilində adi xidmətçi vəzifəsində işə çıxmadığı ona tövsiyə edir. Holl Pikroft bu yeni təklifə öz razılığını bildirən kimi özünün “Franko-Midland”ın sahibkarının qardaşı olduğunu deyən Artur Pinner ona yüz funt məbləğində avans verir və ondan belə bir məzmununda qəbz alır: “*Mən “Franko-Midland” şirkətində illik maaşı 500 funt olan kommersiya direktoru vəzifəsində işləməyə razıyam*” (1, s.216). Həmin kağızı özü ilə götürən Artur Pinner mənzili tərk edərkən Holl Pikroft üçün Birminhemdəki ünvanı yazıb verir: “Korporeysın-strit, 126”.

Beləliklə, Holmsa kömək üçün müraciət etmiş Hol Pikroft özünün işə qəbul edildiyi banka yollanmaq əvəzinə, elə ertəsi günü qatarla Birminhemə gəldiyini nəql edir və “Franko-Midland” şirkətinin böyük bir binada deyil, mebeli ikicə kətil və kiçik mizdən ibarət pərdəsiz, natəmiz bir otaqda yerləşdiyindən onu ağah edir. Eynilə öz qardaşına oxşayan, lakin saçları bir qədər açıq rəngə çalan digər bir adam onu həmin ünvanında qarşılayır və tezliklə yeni bina alacağını, çoxlu işçilər qəbul edəcəyini deyir, Hol Pikrofta fransız şirkətlərinin siyahıları olan qalın bir sorğu kitabı verir və

gələcək sifarişlər üçün oradakı kaşı mallar istehsalı üzrə olan firmaların siyahısını növbəti həftənin sonuna kimi köçürüb gətirməsini buyurur. Hol Pikroft bu işlə bütün dünənki günü məşğul olsa da, tapşırığın yalnız “N” hərfinə qədərki qismini yerinə yetirir və bugünkü şənbə günü düşdüyü qərribə vəziyyətdən şübhələnərək Holmsa məsləhət üçün müraciət edir. Başına gələnləri nəql edərkən o özünün belə bir mülahizəsini də nəzərə çatdırır ki, hər iki qardaşın elə eyni adam olmasını məhz onların hər ikisinin üst çənəsindəki sol köpək dişinin üzərində gümüşü qapaqdan təyin edir. Əsərin *simvolik predmeti də elə bu qapaq dişidir*.

Holms öz ayrılmaz dostu Uotsonla birgə Birminhəmdəki qərribə otağa öz müştərisi üçün müəyyən edilmiş saatda varid olanda əlində təzə qəzet tutmuş halda onlarla bərabər içəri daxil olan Pinnerə Hol Pikroft öz himayədarlarını iş axtaran mühəndis və mühasib kimi təqdim edir. Əlavə adamların gəlişindən narazı qalan Pinner öz şirkətində hələ bir çox boş yerlər olduğunu bildirir və qəzetə tələsik nəzər salandan sonra dərhal mısmırığını sallayıb qonşu otağa keçir. Tezliklə oradan divara dəyən təpik tappılıqları və inilti səsləri eşidilməyə başlayır. Dəhlizə çıxıb yanaşı qapıya zərbələr endirən bu üç adam onun kilidini sındırdıqdan sonra Pinnerin özünü şalvar saxlayan çiyindən aşırma gön qayıyla asdığını görür və hələ canı çıxmamış bu adamı səylə ölümün pəncəsindən xilas edirlər. Holms polis dalınca elə Pikroftun özünü göndərir və daha əvvəl Pikrofta bildirir ki, bu yalançı şirkətə işə götürülməsi barədə ondan yazılı zəmanət alınması yalnız onun xətt nümunəsini əldə etməklə məqsədi daşıyırmış. Çünki adi halda Pikroft yalnız şirkətin onunla bağlamalı olduğu əmək sazişinə qol çəkməklə kifayətlənməli idi. Həqiqətdə isə Pinnerin qardaşı bu bankda işə girmiş və bu səhər həmin bankda soyğun törətmişdi. Pikroftun adı ilə yüz min funt oğurlamaqla cinayət törətmiş adamın, yəni qardaşının yaxalanması barədə azca əvvəl xilas edilmiş adam qəzetlərdə yazıları görəndə sarsılıb intihar etmək qərarını qəbul edir.

Beləliklə, incə düşünülmüş və Londonun ürəyi sayılan Sitidə həyata keçirilmiş iri bir cinayət əməliyyatının üstü başqaları tərəfindən açılmışdır. Bankın işləmədiyi bu səhərki şənbə günü şübhəli bir adamın, yəni Pinnerin qardaşının əlində iri bir bağlama tutmuş zalda bankdan çıxması polis serjantı Tyusonun təəccübünə səbəb olur və konstabl Pollakın köməyi ilə onu yaxalaya və əsl adı Beddinqton olan bu qorxulu caninin bankın içərisindəki qarovulçunu artıq öldürməsinə və bankı soymasını üzə çıxara bilir. Bütün bunlar mətbuatda ən geniş şəkildə işıqlandırılır. Beddinqtonla birgə bu yaxınlarda məhbəsdən qaçmış qardaşını məsuliyyətə almaq isə yalnız Holmsın bacarığı və diqqəti sayəsində mümkün olur. (7)

“**Şeytan ayağı**” hekayəsində müəllif özünün *Kornuel dəhşəti* adlandırdığı çox çətin bir müəmma ilə öz qəhrəmanını üz-üzə qoyur. Xəfiyyəçinin həll etməli olduğu tapmaca o dərəcədə qəlizdir ki, tünd tənbəki vurulmuş bir neçə qəlyanı tüstülətməklə dərin düşüncələrə dalan və qorxunc hadisənin təfərrüatlarını öz xəyalında

canlandıran Holms nəhayət ki, köks ötürüb ayağa qalxır. “*Heç nə alınmır, Uotson! –O gülümsədi. –Yaxşısı budur, bu yerlərdə vaxtilə yaşamış daş dövrü adamlarının çaxmaq daşı ucluqlu oxlarının axtarışı ilə yenidən məşğul olaq. Onları tapmaq bu problemə açar əldə etməkdən daha asan olmalıdır.*” (1, s.303) Əslində 1897-ci ilin yazında onu bu yerlərə gətirən Xarli-stritdə yaşayan təcrübəli doktor Murun təkidli məsləhətləri olmuşdu. Çünki bu ərəfədə açdığı çox ağır cinayətlər onu bərk yorduğundan Poldu körfəzinə açılan pəncərələri olan kiçik bir mənzil kirayəsi dahi xəfiyyəçiyə bir az havasını dəyişməyə imkan verməli idi.

Lakin Kornuel yarımadasındakı bataqlıqlarla əhatə olunmuş bu kiçik qəsəbənin yaxınlığında yerləşən Tridennik-Uolles kəndinin keşişi cənab Raundheyin tezliklə Holmsa müraciəti bu kiçik istirahətin həyata keçməsinə mane olur. Budur, 16 mart tarixində bu dindar adam öz evində kirayənişin saxladığı mister Mortimer Tricennis ilə birgə Holmsın qaldığı mənzilin qapısını döyərək kömək istəyirlər. Keşiş ötən axşam öz kirayənişinin ata evinə qonaq getdiyini və orada axşam saat ona kimi öz iki qardaşı və bacısı ilə kart oynadığını və şərab içdiyini, şirin-şirin söhbət etdiyini bir neçə kəlmə ilə nəql edir və onları gözəl əhval-rühiyyədə qoyub geri qayıtdığını, lakin tezliklə həmin evin yeganə qulluqçusu yaşlı qadın Porterin həmin malikanədə ağır faciə baş verməsi barədə mister Mortimer Tricennisə xəbər göndərdiyini nəql edir. Qaş-qabağını tökmüş halda susan kirayənişinin bacısı həyatdan, iki qardaşı isə şüurdan məhrum olurlar. Bacılarının ölməsinə baxmayaraq bu iki qardaş hələ də mahnı oxuyur və dəlilik edirdilər. Holms həmin əhvalatı dinlədikdən sonra öz dostu ilə bəhəm dərhal təqribən bir millik məsafədə olan və Tridennik Uort adlanan həmin malikanəyə bu iki şəxslə birgə üz tutarkən yolda dəlixana karetası ilə qarşılaşırlar. Hər iki qoşqu nəqliyyatı bir-birinin yanından ötərkən Holms qapalı arabanın şüşələri arxasından şüşələşmiş gözləri, qıcanmış dişləri və əyilmiş ağızları ani olaraq görə bilir. Bu yazıqları Heltondakı beyin şikəstləri təcridxanasına salmaq üçün aparırdılar.

Holmsın hadisə yerinə baxışı heç bir nəticə vermirsə də ölən qadının füsunkar gözəlliyi onun diqqətini cəlb edir. İlk dəfədir ki, bu qadir təhqiqatçı öz dostu Uotsona aciz görünür. Tezliklə Holmsın müvəqqəti mənzilinə daha bir adam baş çəkir. Bu, doktor Leon Sterndeyldir. Afrikada şir-pələng ovu ilə məşğul olan bu nəhəng gövdəli təbiət tədqiqatçısı uzaq diyara yola düşməzdən cəmisini bir saat əvvəl keşişdən aldığı teleqram əsasında geri qayıtmış və baş vermiş faciədən xeyli dərəcədə sarsılmışdı. O, öz yükünün artıq yol başlamış gəmidə qaldığına belə əhəmiyyət verməmişdi. Mister Sterndeyli yalnız tanınmış xəfiyyəçinin bu iş üzrə qənaəti maraqlandırır. Söhbət əsnasında o, belə bir maraqlı faktı da açıqlayır ki, Mortimer Tricennis ilə bacı-qardaşları arasında atadan qalma əmlak bölgüsü üstündə ciddi ixtilaflar olmuş və məhz buna görə də Mortimer onlardan aralanıb keşişin evinə köçmüşdü. 1897-ci ildəki həmin faciəvi 16 mart gəlişi isə onların barışıq etməsi ilə bağlı idi.

Yekəpər həkim ürəyini açıb Brenda Trecennisi dəlicəsinə sevdiyini, lakin uzun illərdən bəri atdığı arvadının kəbini ləğv etməyə razılıq verməməsi üzündən qarımış qız Brendanı ala bilmədiyini xəfiyyəçiyə danışır.

Daha bir gün ötür və səhər tezdən Holms və Uotson eşikdə dördnala çapan at ayaqlarının tappılısına yuxudan oyanırlar. Bərk həyəcanlanmış keşiş Raundhey öz kirayənişininin qəflətən ölməsi barədə xəbər gətirmişdir. Holms dərhal hadisə yerinə yollanır və Mortimer Trecennisin kresloda oturmuş halda keçindiyini yəqin edir. Xəfiyyəçini təəccübləndirən hava işıqlanandan sonra şamın yandırılması olur. Çünki onun hələ də şölə verməsi və əriyib lap azca qalması onun dan yerinin sökülməsindən sonra yandırıldığını təsdiq edirdi. Bəs belə isə işıqlı havada şam işığı bu adamın nəyinə lazım idi? Bu hal onu şamdanın üzərindəki abajura diqqət yetirməyə sövq etdirir. Orada olan qəribə ağ tozun tən yarısını Holms cib bıçağının tiyəsi ilə qoltuğundan çıxardığı kiçik zərfə yığır. Sonra otağın yeganə pəncərəsinin bayır tərəfini nəzərdən keçirir və burada yerə tökülmüş xırda qırmızı çınqılları özü ilə götürür. Qayıdarkən dahi xəfiyyəçi öz yolunu doktor Leon Sterndeylin evinin yanından salır, burada darvaza qarşısına belə çınqılın həddindən artıq çox səpildiyinin şahidi olur. Sonra isə Holms öz sadıq dostuna zərfdəki ağ tozu göstərir və öz üzərində onunla qorxulu təcrübə aparacağını bildirir. Əhvalatı nəql edən Uotson da belə bir təhlükəli eksperimentə məruz qalmağa könüllü razılıq verirsə də, içəridə nisbətən yarı-aralı qapıya daha yaxın olur. Şamın yanması ilə çox ağır qoxu otağı başına götürür, hər ikisinin gözləri qarşısına qalın qara duman çökür, qorxunc bir şər qüvvə onların mənliliyini sarıتماğa başlayır. Hər ikisinin saçları biz-biz durur, gözləri bərəlir, ağızları əyilir. Doktor Uotson görür ki, Holmsın üzündə yaranmış ifadə eynilə həyatları ilə vidalaşmış Brenda və Mortimer Trecennisin çox eybəcər hala düşmüş sifətlərini andırırdı. Uotson çox böyük çətinliklə özündə iradə və qüvvə tapıb Holmsı bayıra sürükləməyə nail olur. Xeyli müddət göy otun üzərində uzanıb qaldıqdan sonra aydın şüur yenidən onların cisminə qayıdır. Xəfiyyəçi həyatının xilasını üçün öz dostuna minnətdarlıq edir və bu müdhiş ağ tozun yarısını Mortimer Trecennisin otağında məhz polisə də belə bir təhqiqat şansı vermək üçün qoyduğunu deyir. Sonra isə o, qətiyyətlə doktor Leon Sterndeylin ardınca adam göndərir.

Əvvəlcə özünü təkəbbürlü aparən şirlər ovçusu Holmsun irəli sürdüyü faktlar qarşısında tədricən yumşalır və həqiqəti açıb danışmağa başlayır. Çünki o, başa düşür ki, xəfiyyəçi onu birbaşa polisə əlinə də verə bilərdi. Bacısını almaq istədiyi doktor Mortimeri bu arada öz evinə dəvət edən və onu özünün Afrika kolleksiyaları ilə tanış edən Sterndeyl hələlik farmakologiya elminə məlum olmayan və qərbi Afrikanın bəzi rayonlarında cadugarların öz xəbis məqsədləri üçün istifadə etdikləri bir taksikoloji maddə ilə tanış edir. Onun hasil edildiyi bitkinin kökü adam ayağına bənzədiyinə görə bu vasitəyə latınca “Badix Pedis Diaboli” – yəni “Şeytan ayağı

uyuşdurucusu” adı verilmişdir. Mortimer isə ev sahibi Leonun bir anlığa onu tərک etdiyi məqamda fürsəti əldən verməmiş və bu şeydən bir qədər oğurlamışdır. Sonra isə bu dərmandan istifadə üsulu barədə Afrika tədqiqatçısını ətraflı sorğu suala tutmuşdur. *Əsərdəki məxsusi predmet də elə məhz həmin qorxunc tozdur.*

Keşiş Raundheyin fəlakət barədə teleqramı alanda Leon Sterndeyl öz sevgilisinin naqəfil ölümündən bərk sarsılır və bu alçaq əməli Mortimer Trecennisin törətdiyini dərhal başa düşür. Qatili məhkəməyə verəcəyi təqdirdə “Şeytan ayağı”nı ölkəyə gətirməkdə öz məsuliyyətini dərk etməsi bu uğursuz aşiqi həmin rəsmi üsuldən daşıdır və elə bu səhər tezdən o, Mortimerin yanına yollanır. Keşişi oyatmaq istəmədiyindən Sterndeyl öz qurbanının aşağı mərtəbədəki pəncərəsinə bir neçə xırda çınqıl atır və nəhayət onun açdığı pəncərədən cəld içəri daxil olur. Əlində tapanca tutmuş halda həmin faciəvi tozu şamdanın abajuruna səpir və şamı yandırır, sonra geriyə çəkilib qapı arasında durur və Mortimerin eyni üsulla ölməsini seyr edir. Əhvalatı səbrlə dinlədikdən sonra Holms bu adamı dinc buraxır və onun səfərinə mane olmayacağını deyir. Uotsona isə xəfiyyəçi heç vaxt heç bir qadını sevmədiyini açır və əlavə edir ki, əgər onun da qəlbən istədiyi qadın belə amansız rəftara məruz qalsaydı o, özü də eyni dərəcədə rəhmsiz olardı. Lakin təəssüf ki, ədib Brendanın iki qardaşının aqibəti barədə əsərin sonunda heç bir məlumat vermir. Baş qəhrəman bir daha sübut edir ki, o nəinki cinayətlərin təhqiqi ilə məşğul olan polisın vəzifəsini öz üzərinə götürür, həm də məhkəməyə məxsus hökm çıxarma funksiyasını da qətiyyətlə öz əlində saxlayır. Bu hal Holmsa aid əksər əsərlərdə öz əksini tapır. “Boskomb dərəsinin sirri”, “Mavi korbunkul” və bir çox digər hekayələrdə də bu belədir (10).

“Tərcüməçinin sərgüzəşti” hekayəsində ilk dəfə olaraq doktor Uotson öz dostunun çıxdığı ailənin həyatı haqqında bir neçə kəlmə söz açır, qadınlara qarşı ürəyi qapalı qalan, yeni dostlar əldə etməyə biganə olan, hətta qohum-əqrabasına tam laqeyd qalmaqla emosiyalara heç vaxt qapılmayan bu adam bir səhər öz qardaşı barədə söhbət salır. *“Mənim əcdadlarım qapalı həyat sürən mülkədarlar nəslə olub, nənəmin qardaşı isə fransız rəssamı Vernenin bacısı idi. Odur ki, adama yovuşmamaq və hər işə sənətkar incəliyi ilə yanaşmaq mənim qanımdadır. Hətta özümdən yeddi yaş böyük olan qardaşım Maykroftda bu xüsusiyyətlər daha qabarıq şəkildə özünü büruzə vermişdir. Onun müşahidə qabiliyyəti məndəkindən qat-qat yüksək olsa da, bu bacarığını cinayətlər təhqiqinə və danılmaz dəlilləri məhkəmə qarşısına çıxarmaq işinə qətiyyətlə yönəltmir.”* (1, s.279) Həmin söhbət əsnasında doktor Uotsona bu da məlum olur ki, hər axşam Londonun mərkəzi küçələrinin birindəki Diogen klubunda inadla sükut edən qəribə adamlar cəmiyyətində vaxt keçirən Maykroft Holmsın peşəsi nazirliklərdən birində maliyyə hesabatlarının səlisiyini yoxlamaq olduğundan Pal-Mel məhəlləsində tutduğu mənzildən Uayt-Holla hər gün eyni vaxtda gəlir

və geri qayıdır, belə bir həyat ahəngini dəyişmədən ildən-ilə davam etdirirdi. (3)

Həmin klubda Şerlok Holms öz dostunu qardaşı ilə tanış edir və elə buradaca Melas familiarı bir məhkəmə tərcüməçisinin düşdüyü müşkül vəziyyəti araşdırmağı ona təklif edir. Holms buna razılıq verən kimi daha hündür boylu və şaqqallı adam olan Maykroft zəng qaytanını dartmaqla lakey çağırır və üzbəüz binada yaşayan dillər bilicisini öz yanına gətirir. Savadlı bir adam olan Melas iki gün əvvəl başına gəlmiş qəribə hadisəni danışmazdan əvvəl özünün milliyətçə yunan olduğunu, bir çox dillərdən bir-birinə tərcümələr etdiyini, bəzən müxtəlif mehmanxanalara qonaq düşmüş varlı müsafirlərə də dilmanc xidmətləri göstərdiyini deyir. Sonra isə o, srağagün axşamdan xeyli keçmiş özünü Harold Latimer adı ilə təqdim etmiş gözəl geyimli cavan bir adamın gətirdiyi kareta minməsinə və onun xahişi ilə Kensingtona üz tutmasını nəql edir. Arabanın çox böyük sürətlə getməsi Melası əvvəlcə təəcübləndirir. Lakin Çarinq-Krossu keçib Oksford küçəsinə dönəndə tərcüməçi istiqamətin düz götürülmədiyindən şübhələnərək narahat olur. Melas qoşqu nəqliyyatını saxlatdırmaq istəyəndə Latimer əlüstü içərisində qurğuşun olan dəyənəyini cibindən çıxarıb havada yellədir və pəncərələrin qara pərdələrini səliqə ilə örtür, hədələyici səsle bildirir ki, onların haraya getdiklərini mütərcim bilməməlidir. Əgər vəziyyətə tabe olsa və özünü itaətlə aparsa xidmətləri müqabilində ona yaxşı ödəniş ediləcək. Əks təqdirdə isə başı bəllər çəkə biləcəyi barədə ona ən ciddi bir şəkildə xəbərdarlıq edilir. Beləliklə, iki saata kimi yol getdikdən sonra gecə yarı pis işıqlandırılmış naməlum bir həyətdə onu yerə düşürüb şəhərin ucqar ərazilərinə xas bir binanın içərisinə gətirirlər. Burada iri və bahalı rəsmlərlə divarları bəzədilmiş əlaqaranlıq bir salonda onları çəlimsiz bir qoca adam qarşılayır və Yunanıstandan gəlmiş və ingiliscə bilməyən bir adamla bir neçə kəlmə danışmaqda ona kömək etməli olduğunu deyir. Melas tezliklə fiziki cəhətdən tamamilə əldən düşmüş həmyerlisi ilə üz-üzə gəlir. Onun ayaq üstə durmağa təqəti olmadığından dərhal kresloya çökür.

Az keçməmiş Latimer üzərində ağ vərəq olan kiçik bir qrifel lövhəsi gətirir və Melasın həmyerlisinə öz xətti ilə sənəd tərtib etməsi tələbi irəli sürür. Yunanıstanlı isə hər hansı bir yazı yazmaqdan qətiyyətlə imtina edərək barəsində söhbət gedən qadının kəbinini onun tanışısı olan yunan keşişi kəsərsə buna razılıq verə biləcəyini nəzərə çatdırır. Danışığın gedişində çəlimsiz adamın verdiyi suallara hər dəfə tərcüməçi Melas özünün öz adından verdiyi qısa suallarını da hiss etdirmədən xəlvətçə öz ana dilində əlavə edərək öyrənir ki, Afinadan olan bu adamı artıq üç həftədir ki, bu binada əsir saxlayır, ona aclıq və susuzluqla əziyyət verirlər. Adı Kratides olan bu şəxs saxlanıldığı binanın ünvanını bilmədiyini deyir. Müəlif rəsmi sualları adi şriflə, tərcüməçinin xəlvətçə artırdığı sözləri isə kursivlə verdiyindən əsərə olan maraq xeyli dərəcədə artır. Çünki burada Melas fiziki mənada deyil, intellektual cəhətcə böyük

qoçaqlıq bürüzə verir və qorxulu caniləri axmaq bir vəziyyətdə qoyur (11). Hadisələrin inkişafının həmin anında yan otaqdan cavan bir qız çıxır və öz qardaşını tanıyaraq *“Paulos!”* deyər nida edir. Qardaşı da onun adını *“Sofiya!”* kimi çağırır. Latimerin qızı otaqdan qüvvə ilə çıxardığı müddətdə çəlimsiz qoca da Paulos Kratidesi sürükləyib aparır.

Tək qalan tərcüməçi harada olduğunu nə isə bir yolla öyrənmək üçün hər hansı bir əmələ əl atmağa macal tapmamış ədalət qoca yenidən onun qarşısında varid olur və heç kəsə burada görüb-əşitdikləri barədə kəlmə kəsməmək barədə ciddi xəbərdarlıq edib ona beş qızıl sovrin sikkəsi verir. Sonra həmin qardaş Latimer onu yarı yolda pəncərələri tam örtülü olan qapalı karetdən düşürüb geri qaydır. Tərcüməçi qarşısına çıxan ilk adamdan bu yerin adını soruşanda ona *“Uonduert-Kommon”* cavabı verilir. Sonra isə tərcüməçi Melas dinc durmayıb ertəsi səhəri *“Deyli Nyuz”* qəzetinə belə bir məzmununda elan verir: *“Hər kəs Afinadan gəlmiş və adı cənab Paulos Kratidis olan, ingiliscə danışa bilməyən yunanınstanlının yerini xəbər versə mükafat alacaq. Eyni ödəniş Sofiya adlı yunan qızı barədə məlumat çatdıranı da gözləyir. Elan № X-2473”*. (1, s.289)

Bütün deyilənlərə diqqətlə qulaq asan Holms araya çökmüş qısa bir sükutdan sonra Melasa həmin elanından sonra çox ehtiyatlı olmağı tapşırır. Qayıdan baş isə xəfiyyəçi poçta girib, Londondakı yunan səfirliyinə və Afina polisində teleqramlar vurur. Yolda Uotsonla bu iş barədə söhbət zamanı Harold Latimerin bu qızla nikah kəsməsinin səbəbini Holms yunan bacı-qardaşın varidatına sahib olmaq niyyətində gördüyünü deyir. Qardaşdan tələb olunan sənəd isə onun öz vərəsəlik payından könüllü əl çəkməsi üçün ola bilərdi. Dostlar öz mənzillərinə çatanda orada yenidən Maykroftla qarşılaşırlar. Xəfiyyəçinin Diogen klubunu tərk etməsindən on dəqiqə sonra Melas yenidən Maykroftun yanına qayıdıb qəzet elanına verilmiş cavabı təqdim edir. Holms və Uotson həmin yazıya nəzər salırlar: *“Bugünkü qəzətdə çıxmış elanınıza cavab olaraq bildirirəm ki, adını çəkdiyiniz başı bəlalı ərköyün qadını mən çox yaxşı tanıyıram. Hazırda o, Bekinhem qraflığındakı Mirta villasında qalır. Qulluğunuzda həmişə hazır olan, C.Deyvenport”*. (1, s.291) Məktubun zərfi üzərində Louer-Brikston möhürü dururdu.

Onlar üçlükdə Skotlend-Yarddan inspektor Qreqsonu da götürüb tərcüməçinin dalınca gedirlər. Lakin həmin mənzilə bir qədər əvvəl çəlimsiz bir kişinin gəlməsini və onu harasa aparmasını eşidəndə bir az da tələsirlər. Skotlend-Yardda rəsmiliklərin yerinə yetirilməsinə bir saatdan artıq vaxt getdiyindən lazımi malikanəyə gəlib çatarkən rütubətli gecədə bu dörd adam darvaza önündə təzə salınmış təkər izləri görür və bir qədər gecikdiklərini anlayırlar. Qapı taqçılısına hay verən olmadıqda, Holms özünə məxsus məharətlə pəncərələrdən birini açır və onlar yuxarı mərtəbədə inilti səsləri eşidirlər. Həmin otağın qapısı üstündəki açarı burub içəri

keçəndə əl-ayaqları möhkəm sarınmış iki adama və tən ortada yaş taxtalarla qalanmış bərk tüstüləyən manqala təsadüf edirlər. Holms pəncərəni açaraq boğucu qaz hasil edən manqalı dərhal bayıra atır. Mister Melası xilas etmək mümkün olsa da, həftələrdən bəri əldən düşüb üzülmüş digər yunanıstanlı üçün bu sınaq fəlakətli olur.

Hekayənin sonunda bildirilir ki, bir neçə aydan sonra Budapeştdə səyahətdə olan iki ingilisi onların müşayiət etdikləri cavan bir qadın bıçaqla öldürüb qaçmışdır. Yerli polis bu cinayətin intiqam zəminində törədildiyini ona görə ehtimal edirdi ki, onların pul kisələri və zinət əşyaları elə üstlərində qalmışdır. Beləliklə, Sofiya özünün və qardaşının qisasını almaq üçün imkan tapa bilmişdi. Bu əsərdə də “Frensis Karfaksın itməsi” hekayəsindəki kimi təqsirkarlar aradan çıxmağa müvəffəq olurlarsa da, “Beş portağal dənəsi” əsərindəki tək faciəvi aqibətlə üzleşirlər (2).

“**Qloriya Skott**” hekayəsində təhkiyə adətən olduğu kimi doktor Uotson tərəfindən deyil, xəfiyyəçinin öz dilindən verilir və bildirilir ki, bu onun açdığı ən ilk cinayət işidir. Holmsın öz yazı masasından çıxardığı köhnə bir qutuda boz bir kağız parçası üzərində cəmi üçcə cümlə vardı: “*Gözəl bir iş! Quş ovu bitdi, onun təşkilatçısı Hadson turaclar barədə gəvəzələdi. Kəklük balalarından ehtiyatlı ol.*” (1, s.227) Holms bildirdi ki, həmin üç cümləni oxuyan kimi hakim Trevor dərhal ürək infarktı keçirib həyatla vidalaşmışdır. *Bu qəribə məktub elə əsərdəki məxsusi predmetdir.* Xəfiyyəçi buxarı qarşısında qəlyanını xeyli tüstülətdikdən sonra dizləri üstündə yerbəyer etdiyi saralmış vərəqlərə bir xeyli nəzər salır və kollecdə oxuduğu iki il ərzində qara-dinməz xasiyyətinə görə heç kimə yovuşmadığını və Viktor Trevor adlı birisi onunla yoldaşlıq etməyə səy göstərdiyini xatırlayır. Bu dostluq ona görə möhkəmlənir ki, Trevor gələcək təhqiqatçının tam əksi olub güləruz, enerjisi coşub-daşan bir adam idi. Odur ki, elə ilk təttilini Holms bu gəncin Norfolk qraflığındakı Lanqmer şəhərindən bir qədər şimal tərəfdə Doniforp kəndində olan malikanəsində keçirməyə razılıq verir. Dostunun atası çox varlı bir adam kimi ov ərazilərinə və balıq tutmaq üçün su hövzələrinə malik idi. Bu ailənin zəngin kitabxanası da mülkü satmış köhnə sahibindən onlara miras qalmışdı. Onlara xidmət edən nisbətən yaşlı aşpaz isə hər gün öz işində olduqca böyük məharət göstərirdi. Gənc Trevorun anası çoxdan ölmüş olsa da, möhkəm bədənli atası ətraf ərazidə səxavətli insan və ürəyi yumşaq hakim adı qazanmışdı.

Atasının sənəti Viktorada öz tələbə yoldaşında sezdiyi yüksək müşahidə qabiliyyətinə və deduksiya yolu ilə nəticələr çıxarmaq məharətinə marağı daha da artırırdı. Qoca hakim isə həmin metodun onun öz üzərində tətbiq olunmasını israrla tələb edirdi. İş belə görəndə Holms ona qısa şəkildə son illərdə kimdənsə bərk qorxub ehtiyat etdiyini bildirir. Həmin sözləri eşitcək üzündəki təbəssümü yoxa çıxan qoca hakim Holmsa “*Siz tamamilə haqlısınız*” deyərək son dərəcə təəccüblənir. Sonra isə o, öz oğluna üzünü tu-

tub qanunsuz ov edənlərdən birinin həbsdən qaçması və özünə iş kəsmiş hakimdən qisas alacağı barədə and içməsi barədə söz açır. Holms isə bu nəticəyə müəyyən bir fakt əsasında gəldiyini ata-oğul Trevorlara izah edir. Son bir il ərzində hakimın əldə etdiyi əl ağacının dəstək hissəsinə qurğuşun doldurulması onu qorxunc bir müdafiə silahına çevirmişdi. Dostunun atasının gəncliyində daim dava-dalaşlarda olduğunu isə onun qulaqlarının bokşçulardakı kimi baş tərəfə sıxılmasından təyin etdiyini açıqlayır. Əllərində məxsusi döyənəklərin olması hakimın vaxtilə ağır torpaq işləri gördüyünə dəlalət edirdi. Onun Yeni Zelandiyada və Yaponiyada olmasını və ad-familiyası “C.A.” hərfləri ilə başlayan bir şəxslə qabaqlar bağlılığını, sonralar isə üz döndərdiyini də Holms bu adama deyir. Mister Trevor bunları təsdiq edərək vaxtilə Yeni Zelandiyada qızıl ya-taqlarında işlədiyini etiraf edir və bu halda, bir müddətə huşunu itirib yıxılır. Ayılarda ev sahibi möhkəm bədəni olsa da, ürəyinin hərdən sözünə baxmadığını boynuna alır.

Söhbətinin bu yerində xəfiyyəçi doktor Uotsona bildirir ki, məhz həmin vaxt onun beyninə belə bir fikir girir ki, bu qabiliyyət onun çörək ağacına və həyatı peşəsinə çevrilə bilər. Lakin o zaman Holms hələ qəti qərar qəbul etməmişdi. “C.A.” hərfləri barədə hakim xəbər alanda Holms bu tatunu hakimın dirsəyinə yaxın yerdə balığı qayığa çıxarmaq üçün bir anlığa qollarını çirmalayanda gördüyünü deyir və sonradan bu hərfləri dərk olunmaz etmək üçün onların ətrafına çoxlu nöqtələr yeridildiyini xatırladır. Həmin sualı verəndə qoca həlimliklə gülümsəsə də onun gözlərində eyni zamanda dəhşət izləri duyulurdu. Bu söhbətdən bir neçə gün sonra malikanə sahibinin nəzərləri daim xüsusi bir diqqətlə oğlunun dostunu izlədiyindən Holms tez bir zamanda onları tərk etmək qərarına gəlir. Lakin bu ərəfədə əyri ayaqları olan büzüşmüş görünüşlü və nimdaş üst-başlı bir adam hakimın yanına gəlir. Onu aralıdan görən kimi diksinən ev sahibi əvvəlcə bir anlığa içəri girir və gələn adama tərəf bir daha üz tutarkən Holms hakimdən artıq bərk konyak iyi gəldiyini duyur. “*Məni tanıdınız mı?*” – deyərək gələn adam xəbər alanda hakim ona müsbət cavab verir və onun Hadson olmasını deyir. Sonra hakim bu şəxsi mətbəxə yedirilməyə göndərir. Gələn adam sərgərdanlıqdan yorulduğunu və ona görə də ya hakim yanında burada, ya da ki, mister Berozun mülkündə daimi qalmaq planlaşdırdığını bəyan edir. Trevor ondan Bedozun yaşadığı yeri tanıyıb-tanımadığını xəbər alanda o özünün bütün köhnə dostlarının yerlərini çox yaxşı bildiyini deyir. Sonra isə bu qərribə adam şüurunu itirənə kimi içir.

Londona qayıdan Holms yay tətlinin qalan iki ayını üzvi kimya üzrə təcrübələr aparmaqla keçirir. Tətlin bitməsinə cəmi bir neçə gün qalmış tələbə dostu Viktor teleqram vurub Holmsı yenedən Doniforpa çağırır. Stansiyada yumşaq yaylı at arabası ilə dostunu qarşılayarkən onun bərk arıqladığını görəndə son iki ayda onun bərk əziyyətlər çəkmiş olduğunu Holms dərhal başa düşür. Atasının can verdiyini məlum edən kollec yoldaşı əvvəllər dim-diri

olan bu adamı keçirdiyi daimi əsəblərdən iflic vurduğunu və yorğan-döşəyə düşdüyünü xəbər verir. Hər şeyə isə əsl iblis xislətli həmin Hadsonun səbəb olduğu üzə çıxır. Atası bağban sifətilə onu işə qəbul etdikdən sonra tezliklə malikanədə işlər müdiri təyin edir. Xidmətçilər isə özünü əsl sahibkar kimi özbaşına və kobud aparan bu əbləhdən ən tez bir zamanda üz döndərirlər. Ata Trevor onun məvacibini bu qısa müddətdə bir neçə dəfə artırsa da Hadsonun üzlülüyü o dərəcəyə çatır ki, istədiyi vaxt hakimin karetasından və qayığından istifadə edir, ev sahibinin isə onun xətrinə dəyməyə cürəti çatmır. Viktor bir dəfə Hadsonu yerində oturtmaq üçün səsinə qaldıranda atası onu çağıraraq tezəcə Hadsondan üzr istəməsini buyurur. Lakin oğul Trevor bu xahişə etinasız yanaşır və təzə işçinin belə yekəbaş davranışının əsl səbəbini öz valideynindən israrla soruşur.

Atası isə həmin gün öz kabinetinə qapanıb bütün günü hey nə isə yazır. Axşam o öz oğlu ilə şam etmək üçün otağından çıxanda Hadson artıq Hemptşirdə yaşayan Bedozun yanına gedəcəyini bildirir. Buna səbəb kimi isə o özü ilə pis davranıldığını bəhanə gətirir və bu halda, Viktorun üzünə ittihamedicini tərzdə baxır. Viktor isə ona bildirir ki, əksinə onunla çox səbrli və iltifatlı rəftar ediblər. Hadson onları hədələyib gedir. Onun belə qorxuducu sözləri qoca Trevorun halını xeyli pisləşdirir. Lakin Holmsın təkrarən Doniforpa gəlişindən bir gün əvvəl hakim Trevor quş ovu barədə həmin sadə məzmunlu məktubu alır və onu oxuyan kimi iki əli ilə başını tutub iflic olur və şüuru bir daha özünə qayıtmır. Oğlu isə onun mətnində elə bir şey görmür. Axı əvvəllər boksçu, macərə axtaran, qızıl mədənləri işçisi olmuş bu sağlam adam ikicə ayın içində bu qədər əriyərək sadə kəlmələrdən ibarət bir məktubdan ölüm döşəyinə nə üçün düşməli idi?

Holms buxarı yanında öz dostuna bildirir ki, ancaq diqqətli araşdırmadan sonra o, əsl məzmunun yalnız hər üçüncü sözü əsas götürdükdə üzə çıxdığını dərk edir. İşə bu cür yanaşanda onun mətni belə bir şəkil alır: *“İş bitdi. Hadson hər şeyi gəvəzələdi. Ehtiyatlı ol.”* Hər əhəmiyyətli sözdən əvvəlki ikisi isə əsl mətləbi ört-basdır etməkdən ötrü imiş. Mən Hadsonla bu hakimi biabırçı bir cinayət əlaqəsinin birləşdirdiyini dostuma ən səmimi bir halda açdım. Viktorun verdiyi və “Qloriya Skott” gəmisinin 1855-ci ilin 6 noyabrında parçalanıb batması barədə atasının qələminə məxsus etiraf məktubunu oxuduqdan sonra Holms o günlərdə öz zənnində yanlış olduğunu başa düşür. Oğluna ünvanlandığı həmin sənəddə o, öz həqiqi adının heç də Trevor deyil, Ceyms Armitac olması və 23 yaşında qolu qandallı cinayətkar sifətilə Avstraliyaya katorqa işlərinə göndərilməsi barədə faktları şərh edirdi. Sonra o bir neçə başkəsənlə birgə gəmini ələ keçirdiyini, onun şəxsi heyətini və nəzarətçiləri öldürdüklerini, “Qloriya Skott”u isə partlatdıqlarını bildirir və kiçik bir qayıqla əsl adı başqa olan Bedozla birgə xilas olduğunu və məhz həmin vaxt parçalanıb suyun dibinə getmiş gəmidən möcüzə nəticəsində qurtulan yeganə matrosa rəhm edib onu

da özü ilə götürdüyünü məlum edir. Sonra isə Avstraliyada olan qızıl yataqlarında Bedozla hər ikisinin bəxti gətirir və onlar bir müddət sonra varlı və xoşbəxt adamlar kimi vətənləri İngiltərəyə qayıdırlar. Uzun illərdən sonra Hadson adlı həmin matrosun varid olması onları vələləyə salır. Bedozun məktubu isə hakim üçün ifşa olunub hər şeyi itirmək demək idi.

Yuxarıdakıları yekunlaşdırarkən bu altı şerlokiana nümunəsinin fonunda dahi xəfiyyəçinin öz qarşısında qoyulan problemlərin yeganə mümkün həllini taparkən onun tətbiq etdiyi metodların tamamilə müxtəlifliyini qeyd etmək vacibdir. “Beril tac” əsərində girov qoyulmuş zinətin itmiş hissəsini tapıb qaytarmaq və onu saxlamalı bankiri xilas etmək üçün Holms cinayətkarı qar üzərində qoyduğu ayaq izləri əsasında tapır. Eyni metodu o, böyük yarış ərəfəsində itmiş cıdır atını tapmaq üçün “Gümüşü yal” hekayəsində də tətbiq edir və təqsirsiz bir insanı qətl işləmək barədə ona edilmiş ittihamdan qurtarır. “Bank xidmətçisinin əhvalatı”nda Holmsdan kömək istəmiş sadə bir adama havadarlıq edərək bu xəfiyyəçi iki cani qardaşdan azadlıqda qalmış digərini həm labüd ölümdən qurtarır, həm də yaxasını ədalət məhkəməsinin əlinə verir. Lakin bu əsər digərlərinə nisbətən bir qədər sadə süjetə malikliyi ilə fərqlənir. Onunla müqayisədə “Şeytan ayağı” sərlövhəli bədii yazıda Kornueldə baş verən əhvalat qat-qat mürəkkəb xarakter daşdığından ədib öz istedadının zirvə məqamlarından birini üzə çıxarır. Onun uğurunda A.Konan-Doylun həkimlik səriştəsinin böyük rolu hiss olunur. (12) “Yunan tərcüməçisinin sərgüzəşti” hekayəsində isə çox fədakar bir adam olan baş qəhrəmanın intellektual qabiliyyəti onun Holms tərəfindən ölümdən xilas edilməsinə imkan yaradır. Bu əsərdə eynilə “Boş ev” və “Parlington əhvalatı” bədii yazılarında kimi Holmsın qardaşı Maykroftun müqtədir obrazı ani olaraq oxucuların gözləri qarşısında canlanır. “Qloriya Skott” gəmisinin adı ilə eyni başlıqlı hekayə isə Holmsın açdığı ilk cinayət işi adlandırılrsa da, əsər yüksək bədii məziyyətlərə malikdir. Burada yoxsul və xoşbəxt Holmsla onun çox zəngin və bədbəxt tələbə yoldaşının aqibətləri müqayisə edilir. Əsərin xəfiyyəçinin öz adından nəql edilməsi də unikal bir təzahür olsa da, məzmunca o bir növ “Boskomb dərəsinin sirri” ilə səsləşir. Bu altı hekayənin hər birində olan məxsusi predmetlərə məqalədə istinad olunması – yətimin nankorluğunu göstərən məktubun, pis niyyətlə işlədilməli cərrahiyyə bıçağının, diş üzərində metal qapağın, insan beyninə sərt pozucu təsir göstərən ağ tozun, “Deyli Nyuz”da çıxmış elanın və hər üçüncü sözü əsas götürülən kiçik qeydin burada xüsusi olaraq nəzərə çatdırılması işi, şerlokiananın bütün bu altmış nümunəsinin hamısının məzmununun araşdırılması zamanı əslində məqalə müəllifinin məxsusi doxtorluq işinin bütöv bir fəslə üçün özül xarakteri daşıyır.

ӘДӘБИҮҮАТ

1. Артур Конан Дойл. Записки о Шерлоке Холмсе. Вступительное слово И.В.Шабловской. Минск. 1984.
2. Harrison Michael. The World of Sherlock Holmes. New York. Dutton. 1975;
3. Gibson, John Michael. The Unknown Conan Doyle. Unconnected Stories. New York. Doubleday. 1982.
4. Baker, Michael. The Doyle Diary. Paddington Press. London. 1978.
5. Pearsall, Ronald. Conan Doyle: A Biographical Solution. Weidenfeld and Nicolson. L., 1977.
6. Arthur Conan Sir Doyle. Sherlock Holmes: The Complete Novels and Stories in 2 volumes. 4 Novels and 56 Short Stories. Introduction of Loren Estleman. New York. Bantam Books. 1986.
7. Baring-Gould, William S. The Annotated Sherlock Holmes. John Murray. London. 1987.
8. Артур Конан Дойл. Этюд в багровых тонах. Москва. НПО Квант. 1991.
9. Doyle, Arthur Conan. A Study in Scarlet. Moscow. Book Publisher of Foreign Literature. 1961.
10. Green, Richard Lancelyn. The Uncollected Sherlock Holmes. Penguin Books. London. 1983.
11. Coren, Michael. Conan Doyle. Bloomsbury. London. 1995.
12. Карр Дж. Жизнь сэра Артура Конан Дойла, Х.Пирсон Конан Дойл. Его жизнь и творчество (в одной обложке). Москва. Издательство Книга. 1989.

ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ВЗГЛЯД НА ОЧЕРЕДНЫЕ РАССКАЗЫ О ШЕРЛОКЕ ХОЛМСЕ С РАКУРСА ПРЕДМЕТНОСТИ

Г.И.АХМЕДОВ

РЕЗЮМЕ

Представленная статья считается частью докторской диссертации ее автора, где предпринимается попытка пролить свет на методы расследования уголовных дел известным литературным героем А.Конан-Дойла – сыщика Шерлока Холмса. Подход автора данного исследования основывается на подчеркивании определенных предметов, особо отмеченных в каждом из 60-ти произведений, с участием данного художественного персонажа. В статье конкретно рассматриваются такие произведения этого известного британского писателя как “Берилловая диадема”, “Серебрянный”, “Приключения переводчика”, “Дьявольская нога”, “Банковский клерк” и “Глория Скотт”.